

veel van het bestuur van het Godsrijk, maar weinig van de potentiële onderdanen van dat rijk.

Het is niet, dat Bouwman in het geheel geen oog had voor het feit dat de kerkgeschiedenis echte geschiedenis is. Hij preee de aandacht van de marxistische geschiedschrijving voor aardse aspecten van de kerkgeschiedenis en merkte bijvoorbeeld op: 'De kerk van Christus drijft niet als een oliedrop op de wateren, maar treedt in in het volle, rijke mensenleven, leeft mede in de noden, in de behoeften en in de zonden van de mensheid.'²⁵ Maar deze constatering had in het geheel van het betoog het karakter van een pro memorie-post. Geheel onbegrijpelijk is dit niet, als men bedenkt dat Bouwman als oudtestamenticus was gevormd, en eerst op 18 december 1902 – nauwelijks twee maanden voor zijn inauguratie – de benoeming tot kerkhistoricus had aangenomen. Veel meer dan het resultaat van een korte, selectieve literatuurstudie²⁶ kon op dat moment moeilijk van hem verwacht worden.

25. Bouwman, *Object der kerkgeschiedenis*, pag. 29.

26. Hij baseerde zich met name op F.C. Baur, *Die Epochen der kirchlichen Geschichtschreibung*, Tübingen, 1852 en voor het historisch materialisme op recent werk van E. Bernheim, G.W. Kernkamp, O. Lorenz en M.W.F. Treub.

27. Zijn uitgaven kregen binnen eigen kring veelal een goede pers. Zie voor *De crisis der jeugd* een bespreking van prof. dr. H.H. Kuyper in *De Heraut* van 5 april 1914 en voor *Onder veilige hoede* een bespreking van dr. J.C. de Moor in *De Heraut*, 28 september 1924. Zie voorts recensieschriften van bij uitgeverij J.H. Kok verschenen publicaties van Bouwman. *Archief-uitgeverij J.H. Kok*, Kampen.

Om Bouwman als kerkhistoricus te waarderen, doet men – in plaats van zijn inaugurele rede op te slaan – beter, zich te wenden tot zijn uit geschiedkundig oogpunt belangwekkender publicaties, die bovendien bij hun verschijnen aandacht trokken:²⁷ *Amerika. Schetsen en herinneringen* uit 1912, *De crisis der jeugd. Eenige bladzijden uit de geschiedenis van de kerken der Afscheiding* uit 1914; daarnaast valt te noemen zijn – hier buiten beschouwing blijvende – in 1924 verschenen *Onder veilige hoede. De Theologische School te Kampen gedurende de jaren 1854-1924*.

De crisis der jeugd is het bewijs dat Bouwman zich serieus en met succes heeft ingewerkt in zijn nieuwe vakgebied. Op basis van zelfstandig onderzoek naar de kerkelijke geschiedenis van de eerste twintig jaar na de Afscheiding van 1834 presenteerde hij in kort bestek een nieuw, coherent en afgewogen beeld van deze periode. Zijn typering van deze periode van de jonge kerkengroep als 'crisis der jeugd' heeft algemene bekendheid gekregen en zijn in dit boek neergelegde bevindingen spelen nog steeds een rol in de geschiedschrijving over dit tijdperk.

De kern van het boek wordt gevormd door de geschiedenis van de synodale vergaderingen van 1843, die Bouwman beschreef aan de hand van een verzameling stukken, die hij te Amsterdam had